

УДК 39(477):030(092)

DOI <https://doi.org/10.15407/mue2025.24.112>

МИКИТЧУК СЕРГІЙ

молодший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0860-7845>

МУКІТЧУК SERHII

a junior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0860-7845>

Бібліографічний опис:

Микитчук, С. (2025) Етнографічна проблематика на сторінках першого енциклопедичного українознавчого видання. *Матеріали до української етнології*, 24 (27), 112–119.

Mykytchuk, S. (2025) Ethnographic Issues on Pages of the First Encyclopedic Edition in Ukrainian Studies. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 24 (27), 112–119.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>)

ЕТНОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ПЕРШОГО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО УКРАЇНОЗНАВЧОГО ВИДАННЯ

Анотація / Abstract

Статтю присвячено аналізу етнографічної інформації, уміщеної на сторінках українознавчого видання енциклопедичного характеру «Український народ в його минулому і теперішньому». Підтверджено, що в цій фундаментальній праці висвітлено важливі аспекти етногенезу та етнічної історії українського народу й окреслено ареал розселення українців на початку ХХ ст., який охоплював низку регіонів, що нині входять до складу сусідніх держав. Зауважено, що на сторінках видання засвідчено основні положення звичаєвого права українського народу й обґрунтовано окремішній статус української мови. Проаналізовано зміст нарисів Ф. Вовка, які стосуються антропологічних особливостей та етнографічних характеристик українців як прадавнього й самобутнього слов'янського етносу. Наголошено на тому, що напрацювання визначного вітчизняного вченого-народознавця в царині етнографії не втратили свого значення до наших днів.

Ключові слова: етнографія, етногенез, етнічна територія, звичаєве право, мова, антропологічні особливості, етнографічні риси, український народ.

The article is dedicated to the analysis of ethnographic information submitted on the pages of the encyclopedic edition in Ukrainian studies “*The Ukrainian People in Their Past and Present.*” It has been confirmed that important aspects of the ethnogenesis and ethnic history of the Ukrainian people are described in this fundamental work as well as the area of Ukrainians resettlement at the early-20th century is considered. It has included several regions those are now a part of neighboring states. It is noted that the main principles of the customary law of the Ukrainian people are testified on the pages of edition and the distinct status of the Ukrainian language is justified. The content of F. Vovk’s essays concerning the anthropological features and ethnographic characteristics of Ukrainians as an ancient and unique Slavic ethnos, is analyzed. It is emphasized that the achievements of the prominent Ukrainian scholar-ethnologist in the field of Ethnography have not lost their significance to the present day.

Keywords: Ethnography, ethnogenesis, ethnic territory, customary law, language, anthropological peculiarities, ethnographic features, Ukrainian people.

Вступ. Завершальний етап розвитку вітчизняної етнографії дореволюційної доби ознаменувався появою першого енциклопедичного видання в царині українознавства – російськомовного двотомника «Український народ в його минулому і теперішньому». Ідея створення цієї фундаментальної праці належала Олександрові Лотоцькому – відомому науковцю, літератору, державотворцю кінця XIX – першої половини XX ст., громадсько-політична й науково-культурницька діяльність якого дістала високу оцінку в історіографії [10; 17]. Разом з іншим видатним українським громадським і політичним діячем означеного періоду, письменником і публіцистом Петром Стебницьким він розробив програму цього видання, у підготовці якого взяли участь провідні українські вчені Наддніпрянщини й Галичини та окремі російські дослідники, чиї наукові інтереси були пов'язані з Україною. Передбачалось, що видання включатиме чотири томи під редакцією Ф. Вовка (Волкова), М. Грушевського, М. Ковалевського, Ф. Корша, А. Кримського, М. Туган-Барановського та О. Шахматова, де будуть висвітлені питання історії, етнографії, антропології, мовознавства, літератури, географії, економіки, етнічного складу, демографії, громадсько-політичного життя, стану сучасної культури України тощо. Ці плани лише частково вдалось утілити в життя через початок Першої світової війни, коли, за словами О. Лотоцького, «почалися нечувані репресії щодо всього українського», і московське видавництво братів Гранат, яке реалізувало цей проєкт, відмовилося від подальшої співпраці. «Вони боялись, що в таких умовах вихід дальшого тому спричинить для них втрати не лише матеріальні», – зазначив О. Лотоцький [11, с. 164]. Зрештою, вийшло друком лише два томи, куди увійшло чотири розділи з нарисами розвитку українознавчих студій у XIX ст., історії, географії, демографічної статистики, антропології, етнографії, звичаєвого права українського народу та основних етапів формування української мови. Мета публікації – висвітлити етнографічні аспекти проблематики, порушеної на сторінках енциклопедичного двотомника «Український народ в його минулому і теперішньому». Об'єктом дослідження є зміст згаданого видання, яке стало помітною

віхою в розвитку української етнографії, антропології і дотичних до них дисциплін. Актуальність статті зумовлена необхідністю оцінки та переосмислення висновків авторів означеної праці з урахуванням здобутків сучасної науки.

Виклад основного матеріалу. Перший том енциклопедичного українознавчого видання, написаний видатним істориком і організатором вітчизняної науки Михайлом Грушевським, розпочинається історіографічним розділом «Розвиток українських вивчень в XIX ст. і розкриття в них основних питань українознавства», де подано визначення сутності поняття «українознавство». Згідно з концепцією автора, це – сукупність наукових студій, які стосуються минулого й сьогодення, рис і особливостей, етнічної території українського народу та комплексу умов, що вплинули на його формування. М. Грушевський ототожнював поняття «народ» і «народність», зауважуючи, що український народ остаточно сформувався в XIX ст. Процес етнічної консолідації українства, територія якого була тривалий час розділена державними кордонами Польщі, Литви, московії та Угорщини, протікав у надзвичайно складних умовах, що тривалий час гальмувало розвиток його книжної мови та літератури. Утім, український народ зберіг і розвинув надзвичайно багату духовну й матеріальну культуру своїх предків, яку вивчає етнографія. «Сіра українська маса, – зауважував із цього приводу М. Грушевський, – позбавлена літератури, зі своєю “не обмеженою граматиною” мовою, виявилась власником етнографічних скарбів, цінніших, ніж будь-які твори штучної літератури, носієм краси, недосяжної для інтелігентної творчості» [6, с. 15]. Автор констатує, що ця точка зору повною мірою знайшла відображення у 20-х роках XIX ст. в статтях М. Максимовича та М. Церетелева й наголошує на тому, що під впливом цих учених «українська етнографія стає, так би мовити, бойовою наукою надовго, майже на все XIX століття. Збирання <...> етнографічних матеріалів, надто фольклорних, стає пануючим інтересом в сфері українознавства» [6, с. 15]. Розвиваючи цю тезу, М. Грушевський проаналізував зміст збірок українських пісень, зібраних і частково виданих дослідниками XIX ст. завдяки яким, за його словами,

«український народ був визнаний власником надзвичайно багатой високопоетичної творчості, що ставить його врівень з сербським народом серед слов'янства і на одне з перших місць серед сучасних народів взагалі» [6, с. 17]. Учений віддав належне й етнографічно-фольклористичним дослідженням О. Бодяньського, П. Чубинського, М. Костомарова та П. Куліша, які продовжили справу своїх попередників.

Більшу частину тексту першого тому становить розділ, присвячений історії українського народу. У ньому знайшли відображення основні положення концепції М. Грушевського, згідно з якою найдавніші історичні витоки українців пов'язані з розселенням слов'янських племен на теренах України, яке датується кінцем IV–VII ст. Особливу роль у цьому процесі відігравали анти: після того, як готи під натиском гунів були змушені вирушити на захід, вони, як зауважує вчений, починаючи з V ст., доволі швидко колонізують Північне Причорномор'я. «В другій половині VII ст. українські племена, – зазначає дослідник, – могли вже оволодіти своєю пізнішою територією, принаймні в загальних рисах...» [7, с. 4]. Основних положень «антської» теорії етногенезу українського народу, уперше обґрунтованої М. Грушевським, дотримуються й розвивають сучасні українські вчені [2; 9]. Наступні сторінки цього розділу присвячено основним періодам історії України, починаючи з доби Київської Русі й завершуючи останніми десятиліттями XIX ст.

Другий том, у якому представлено третій і четвертий розділи видання, розпочинається нарисом «Географія України», що належав перу провідного фахівця в цій царині С. Рудницького, на той час – завідувача кафедри Львівського університету. Учений узагальнює інформацію про природно-географічні умови українських етнічних земель від Підляшшя, Галичини, Закарпаття, Буковини й дельти Дунаю на заході; Північного Кавказу й острівців колонізації на Поволжі – на сході; від Волині, Пінщини, Лівобережного Полісся й Слобожанщини – на півночі; Приазов'я й Причорномор'я включно з Кримським півостровом – на півдні, де на той час проживало близько 35 млн. осіб [14]. З наведеного випливає, що значна частина тогочасного ареалу розселення українців із містами Кімполунг, Дубо-

сари, Пряшів, Перемишль, Холм, Пінськ, Білгород, Краснодар тощо нині розміщується на території Румунії, Молдови, Словаччини, Польщі, Білорусі та Росії. У більшості з них нині практично не залишилось української людності, що є наслідком насильницької асиміляції й примусового виселення на кшталт горезвісної операції «Вісла».

Органічним продовженням географічних студій є нарис фундатора української статистичної науки О. Русова, присвячений аналізу комплексу статистично-демографічних показників української людності (кількості, вікового складу, рівня освіти тощо) в різних губерніях російської імперії. Уміщено таблиці, які стосуються вікової структури й освіти українців, росіян, білорусів, поляків та євреїв на етнічних теренах українських земель [15]. Матеріали О. Русова доповнено нарисами активних діячів НТШ В. Охримовича та С. Томашівського, присвяченими українству Галичини, Буковини та Закарпаття.

Четвертий розділ розпочинається нарисами «Антропологічні особливості українського народу» та «Етнографічні особливості українського народу», написаними Ф. Вовком, видатним українським ученим-народознавцем, яскравим представником французької антропологічної школи, згідно з якою антропологія розглядалась як широкий комплекс природничих та гуманітарних дисциплін, а саме: «зоологічна» антропологія, що має на меті визначення місця людини в природі; «описова» антропологія, яка вивчає анатомічні, фізіологічні, психологічні та соціальні риси, притаманні різним расовим та етнічним групам людства»; етнографія та первісна археологія.

Активний діяч київської «Громади» Ф. Вовк у 1879 році був змушений нелегально залишити батьківщину, емігрувавши за кордон. У 1897 році він переїхав до Парижа, де під керівництвом провідних французьких фахівців засвоїв методику антропологічних досліджень, захистив дисертацію на антропологічну тематику та здобув репутацію вченого-народознавця європейського рівня. У січні 1906 року Ф. Вовк отримав дозвіл повернутися в російську імперію без права мешкати на теренах України. За цих обставин він оселився в Санкт-Петербурзі (Петрограді),

де обійняв посади співробітника Музею Олександра III і приват-доцента кафедри географії та етнографії тамтешнього університету. У стінах цього вищого навчального закладу вчений згуртував навколо себе талановитих учнів, здебільшого вихідців з України (С. Руденка, А. Носова, Л. Чикаленка, О. Шульгина, О. Алешу, Е. Артюха, Н. Кондрашенка, П. Єфименка та ін.), які під його керівництвом успішно засвоїли методику антропологічних досліджень і набули практичного досвіду в експедиціях, що проводились як на теренах сучасної України, так і за її межами (Холмщина, Курщина, Кубань, Подоння). Зібрані матеріали склали основу антропологічного нариса, підготовленого Ф. Вовком для українознавчого енциклопедичного видання [3].

Більша частина тексту цього розділу присвячена аналізу варіацій «класичних» соматологічних ознак (зросту, форми голови і носа, пігментації волосся і очей тощо) в трьох – північній, середній і південній – смугах України, виділених на підставі лінгвістичних критеріїв. Грунтуючись на отриманих результатах, автор дійшов висновку щодо відносної антропологічної однорідності українського народу. «Українці, – писав Ф. Вовк із цього приводу, – є досить одноманітне плем'я, темноволосе, темнооке, вище за середній зріст чи високого зросту, брахіцефальне, порівняно високоголове вузьколице, з рівним і досить вузьким носом, з порівняно короткими верхніми та довшими нижніми кінцівками» [5, с. 36]. Сукупність цих ознак, які в найбільш виразній формі простежуються в середній і південних смугах України, учений назвав «українським антропологічним типом», відхилення від якого «в нечисленній кількості осіб можна спостерігати на скрайках території, заселеної українцями», що можна «легко пояснити сусідніми етнічними впливами», тобто змішуванням із суміжними етнічними групами [5, с. 36].

Ф. Вовк відніс українців до адриатичної, або динарської, раси, ареал якої охоплює Балканський півострів і суміжні з ним регіони. Він дійшов висновку про те, що за провідними антропологічними характеристиками вони споріднені з південними й частково із західними слов'янами – сербами, хорватами, чехами, словаками, за винятком поляків.

Торкаючись проблеми походження східних слов'ян, Ф. Вовк на підставі даних мовознавства розділив предків сучасних східнослов'янських народів на три групи: північну, середню та південну, що склались унаслідок давніх етногенетичних процесів. «Наслідком татарського нападу, – зауважує дослідник, – північна група з частиною середньої витворила з себе великоруське плем'я, що проковтнуло масу фінських елементів; а з решти середньої групи та з прилучення до неї сусідніх південноруських, литовських, польських та західнофінських елементів утворилося плем'я білоруське; нарешті південноруська група, яка “ціліше, ніж всі інші, заховала свій зв'язок зі старовинною групою відповідних їй діалектів”, витворила групу малоруську, що з утворенням самостійної культури перетворилася в українську» [5, с. 38]. На думку Ф. Вовка, остання група, на основі якої сформувався український етнос, зберегла у своєму антропологічному складі більше слов'янських рис, ніж північна та середня, що генетично пов'язані з росіянами та білорусами.

Антропологічна концепція Ф. Вовка йшла врозріз із відомою шовіністичною тезою про «єдиний руський народ» з його трьома гілками, що спричинило негативну реакцію деяких представників російської антропологічної науки. Керівник московської школи антропології академік Д. Анучин піддав її гострій критиці, звинувативши Ф. Вовка в методичних похибках та суб'єктивізмі в оцінках ступеня однорідності й визначення місця українців на антропологічній мапі народів Європи [1]. Згодом це дало підстави ідеологам комуністичного режиму срср і навіть деяким радянським антропологам 60–70-х років ХХ ст. навісити Ф. Вовку ярлик «українського буржуазного націоналіста». Утім, сучасними дослідженнями доведено, що основні положення антропологічної концепції засновника української антропологічної науки зберігають свою наукову значимість донині [16, с. 16–19].

Оцінюючи антропологічну спадщину Ф. Вовка, відомий український учений Віктор Петров писав: «До яких висновків не прийшла б антропологічна наука в своєму дальшому розвитку, які б поправки і коректи не були внесені у визнання, запропоновані Вовком, навіть коли

б його погляди були заступлені зовсім іншою, цілком відмінною концепцією, все ж характеристика антропологічного типу українського, яку зробив Вовк, збереже своє значення як певний “основоположний” етап в розвитку української антропологічної науки» [13, с. 94–95].

Наступний нарис Ф. Вовка присвячено загальній характеристиці культурно-побутових рис українського народу. Підґрунтям цієї праці були як літературні дані, так і результати власних етнографічних досліджень вченого, проведених ним на теренах Галичини, Буковини, Закарпаття, Волині, Лівобережного Полісся, Півдня України та Кубані. Крім того, починаючи зі студентських років і до завершення свого життєвого шляху, Ф. Вовк пильно стежив за етнографічною літературою і вивчав етнографічні матеріали, що зберігались у приватних і музейних колекціях Києва, Одеси, Чернігова, Львова, Софії, Відня, Генуї, Пізи, Неаполя, Риму, Флоренції, Берна, Женеви, Цюріха, Парижа, Санкт-Петербурга та ін. Завдяки своїй систематичній праці і широкій ерудиції Ф. Вовк ще наприкінці ХІХ ст. став одним із найавторитетніших фахівців у царині української етнографії. Уже перше його ґрунтовне етнографічне дослідження – «Шлюбний ритуал та обряди на Україні», що побачило світ спочатку в Болгарії, а згодом у Франції (1892), принесло українському вченому світове визнання. Згодом він опублікував розвідки про народні назви рослин, сільські ярмарки та їхнє значення в традиційному господарському житті українців, побратимство, народну медицину, обрядове застосування саней в Україні тощо.

Щодо нарису «Етнографічні особливості українського народу», то в ньому висвітлено ще ширше коло питань матеріально-побутової та духовної сфер буття українського народу, а саме: мисливства, рибальства, скотарства, хліборобства, народної техніки (видобування і користування вогнем; обробка мінеральних речовин, металів, вовни; виготовлення глиняного, скляного, фаянсового і фарфорового посуду тощо), засобів пересування, харчування, житлового будівництва, народного одягу, вірувань, звичаїв та обрядів, народних знань та ін. На підставі отриманих результатів Ф. Вовк дійшов висновків про те, що в різних регіонах розселення

українців простежується набір спільних етнографічних рис. Із цього випливало, що український народ, за словами дослідника, «являє собою одну етнографічну спільність, цілком виразно відокремлену з-поміж інших слов'янських народів» [5, с. 218]. Ф. Вовк відзначив наявність архаїчних рис у традиційній культурі та побуті українців, висловивши думку про те, що «в деталях свого етнографічного побуту» українці найбільш схожі з болгарами та сербами, а також з румунами, які з етнографічного погляду «залишились цілком слов'янським народом [5, с. 218].

Окремий нарис другого тому, підготовлений Тарасом Єфименком, присвячений звичаєвому праву українського народу. У ньому узагальнено великий масив даних щодо звичаїв та обрядів українців, які охоплюють етнографічні джерела й матеріали судових справ ХVІІ–ХІХ ст. На їх підставі обґрунтовано думку про те, що звичаєве право українців, якщо порівняти з росіянами, краще «захищене від чужорідних впливів, воно повніше відтворює риси давнього права; у ньому більше символів та обрядів, у яких відчувається глибока старовина, більше термінів та понять, які в сучасній правосвідомості народу є ніби відблиском дохристиянських поглядів і вірувань» [8, с. 657]. Дослідник, юрист за фахом, зауважив, що українцям притаманні почуття власної гідності й повага до прав особистості, індивідуалізм і нелюбов до зовнішнього втручання, високе правове становища жінок у суспільстві та майнових стосунках, чіткий статевий розподіл праці, згідно з яким чоловіки не мають права втручатись в окремі сфери побуту й господарської діяльності родини, де домінують жінки.

Другий том видання завершувався нарисом знаного російського філолога, академіка Санкт-Петербурзької академії наук О. Шахматова, присвяченим аналізу основних етапів формування української мови [17]. Для обґрунтування своєї концепції автор залучив широкий комплекс загальноісторичної інформації, літописних свідчень та підсумки своїх багатолітніх студій у царині фонетики та морфології мов «великоросів», «малоросів» та «білоросів». Широко застосовуючи порівняльно-історичний метод, О. Шахматов стверджував, що найдавніші витоки мов цих народів пов'язані з праслов'янським

і «спільноруським» етапами. Перший із них, згідно з його поглядами, завершився в VI ст., другий – у XIV ст. після розпаду Київської Русі на окремі князівства.

Історичне значення концепції О. Шахматова полягає в обґрунтуванні окремішнього статусу української мови, що суперечило імперському постулату про «малоруське нарiччя» російської мови. Зауважимо, що вчений брав активну участь у роботі комісії Санкт-Петербурзької академії наук, що розглядала питання про дозвіл української преси. За підсумками її діяльності була оприлюднена доповідна записка «Про відміну утисків малоросійського друкованого слова» від 18 лютого 1905 року, авторами якої були академіки Ф. Корш, О. Шахматов і Ф. Фортунатов. Хоча урядовці російської імперії оголосили цей висновок «несвоечасним», основні положення Емського указу 1876 року про заборону українського друкованого слова після оприлюднення записки фактично втратили чинність.

Щодо тези О. Шахматова про «спільноруський» етап історії російської, української та білоруської мов, то надалі вона неодноразово зазнавала критичних оцінок з боку українських фахівців у царині історичного мовознавства (С. Єфремова, С. Смаль-Стоцького та ін.). «Шахматов дуже вболівав і навіть обурювався з приводу вислідів С. Смаль-Стоцького, який за безпосереднє джерело українського язика уважав язик “праславянський” (без посередництва язика “праруського”), і називав ті висліди небезпечною теорією, що затемнює справу. “Русское сердце” висококультурного москаля, як казав він, раділо з успіхів української культури, бо українці – галузь великого руського племені, навіть рівнозначна з галуззю великоруською; але за всього ідеалізму на-

ціонального, за всієї ідейної та наукової сумлінності сеї людини, все ж мимоволі витикалося часом і в нього оте московське шило, що тішилося платонічною думкою про бодай колишню, доісторичну єдність обох народів» [11, с. 159–160]. Більшість сучасних українських мовознавців дотримуються концепції Юрія Шевельова, згідно з якою українська мова виділилась безпосередньо з праслов'янської мови на основі киево-поліського та галицько-подільського діалектів [19].

Висновки. Отже, українознавчий двотомник енциклопедичного характеру «Український народ в його минулому і теперішньому» став важливою віхою в історії української етнографії. Ця фундаментальна праця висвітлює важливі аспекти етногенезу та етнічної історії українського народу, ознайомлює читача з напрацюваннями М. Грушевського, які спростовували шовіністичні погляди імперських істориків. Уміщені в ній матеріали дозволяли окреслити ареал розселення українців на початку ХХ ст., який охоплював і ті регіони, що нині входять до складу сусідніх держав, а саме: Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі, Білорусі, російської федерації. Засвідчено основні положення звичаєвого права українського народу, витоки яких криються в сивій давнині. Обґрунтовано окремішній статус української мови й окреслено основні етапи її формування. У розділах, написаних Ф. Вовком, уперше в історії науки узагальнено великий масив інформації, яка стосується антропологічних особливостей та етнографічних характеристик українців як прадавнього й самобутнього слов'янського етносу. Ці напрацювання визначного вітчизняного вченого-народознавця не втратили свого значення й до наших днів.

Джерела та література

1. Анучин Д. М. К антропологии украинцев. *Русский антропологический журнал*. 1918. № 1–2. С. 49–60.
2. Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. Київ : Генеза, 2005. 208 с.
3. Волков Ф. Антропологические особенности украинского народа *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 427–454.
4. Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 455–647.
5. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 335 с.
6. Грушевський М. Развитие украинских изучений в XIX веке и раскрытие в них основных вопросов украиноведения. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Санкт-Петербург : Издательство общества «Общественная польза», 1914. Т. 1. С. 1–37.

7. Грушевский М. История украинского народа. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Санкт-Петербург : Издательство общества «Общественная польза», 1914. Т. 1. С. 38–360.
8. Ефименко Т. Обычное право украинского народа. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 648–663.
9. Залізник Л. Л. Походження українського народу. Київ, 1996. 80 с.
10. Лицар праці і обов'язку. Збірник, присвячений пам'яті проф. Олександра Лотоцького-Білоусенка. Торонто ; Нью-Йорк : Євшан-зілля, 1983. 190 с.
11. Лотоцький О. Сторінки минулого. Частина третя. Праці Українського наукового інституту. Варшава : З друкарні Наукового товариства імені Шевченка у Львові, 1934. Т. XXI. 396 с.
12. Народознавча спадщина Хведора Вовка. Кн. 1 / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2012. 248 с.
13. Петров В. Походження українського народу. Київ : Фенікс, 1992. 192 с.
14. Рудницький С. Очерк географии Украины. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 360–390.
15. Русов А. Статистика украинского населения Европейской России. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 381–406.
16. Сегеда С. Історична антропологія України. Львів : ІН НАНУ, 2021. 422 с.
17. Шахматов А. Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград : Издательство общества «Общественная польза», 1916. Т. 2. С. 664–707.
18. Швидкий В. П. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2002. 366 с.
19. Shevelov G. Y. A Historical Phonology of the Ukrainian Language. Heidelberg, 1979. 808 p.

References

1. ANUCHIN, Dmitry. On the Anthropology of Ukrainians. *Russian Anthropological Journal*, 1918, no. 1–2, pp. 49–60 [in Russian].
2. BARAN, Volodymyr, Yaroslav BARAN. *Historical Origins of the Ukrainian People*. Kyiv: Genesis, 2005, 208 pp. [in Ukrainian].
3. VOLKOV, Fedor. Anthropological Features of the Ukrainian People. *Ukrainian People in Their Past and Present*. Petrograd: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 427–454 [in Russian].
4. VOLKOV, Fedor. Ethnographic Peculiarities of the Ukrainian People. *Ukrainian People in Their Past and Present*. Petrograd: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 455–647 [in Russian].
5. VOVK, Khvedir. *Studies in Ukrainian Ethnography and Anthropology*. Kyiv: Art, 1995, 335 pp. [in Ukrainian].
6. HRUSHEVSKY, Mikhail. The Development of Ukrainian Studies in the 19th Century and the Disclosure of the Main Issues of Ukrainian Studies. *Ukrainian People in Their Past and Present*. St. Petersburg: “Public Benefit” Publishing House, 1914, vol. 1, pp. 1–37 [in Russian].
7. HRUSHEVSKY, Mikhail. History of the Ukrainian People. *Ukrainian People in Their Past and Present*. St. Petersburg: “Public Benefit” Publishing House, 1914, vol. 1, pp. 38–360 [in Russian].
8. EFIMENKO, Tatiana. Customary Law of the Ukrainian People. *Ukrainian People in Their Past and Present*. Petrograd: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 648–663 [in Russian].
9. ZALIZNIAK, Leonid. *The Origin of the Ukrainian People*. Kyiv, 1996, 80 pp. [in Ukrainian].
10. HOSHOVSKYI, Bohdan, ed. *A Knight of Labor and Duty: A Collection Dedicated to the Memory of Prof. Oleksandr Lototskyi-Bilousenko*. Toronto; New York: “Yevshan-Potion”, 1983, 190 pp. [in Ukrainian].
11. LOTOTSKYI, Oleksandr. *Pages of the Past. Part Three. Works of the Ukrainian Scientific Institute*. Warsaw: From the Printing House of the Shevchenko Scientific Society in Lviv, 1934, vol. 21, 396 pp. [in Ukrainian].
12. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Heritage of Khvedir Vovk*. Book 1. Kyiv: IASFE Publishing House, 2012, 248 pp. [in Ukrainian].
13. PETROV, Viktor. *The Origin of Ukrainian People*. Kyiv: Phoenix, 1992, 192 pp. [in Ukrainian].
14. RUDNITSKY, Stepan. Essay of the Geography of Ukraine. *Ukrainian People in Their Past and Present*. St. Petersburg: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 360–390 [in Russian].
15. RUSOV, Aleksandr. Statistics of the Ukrainian Population of European Russia. *Ukrainian People in Their Past and Present*. St. Petersburg: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 381–406 [in Russian].
16. SEHEDA, Serhii. *Historical Anthropology of Ukraine*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021, 422 pp. [in Ukrainian].
17. SHAKHMATOV, Aleksey. A Brief Essay of the History of the Little Russian (Ukrainian) Language. *Ukrainian People in Their Past and Present*. St. Petersburg: “Public Benefit” Publishing House, 1916, vol. 2, pp. 664–707 [in Russian].

18. SHVYDKYI, Vasyl. *Oleksandr Lototskyi: Scholar, Public Figure, Politician (1890s–1930s)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine, 2002, 366 pp. [in Ukrainian].

19. SHEVELOV, Yurii. *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg, 1979, 808 pp. [in English].

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 04.11.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 04.12.2025

Опубліковано / Published 26.12.2025